

MATIČNÍ LISTY

VZPOMÍNÁNÍ NA RUKOPISY. RUKOPISY KRÁLOVÉDVORSKÝ A ZELENOHORSKÝ V MEMOÁRECH

Dalibor Dobiáš (Praha)

Remembering the Manuscripts. The Manuscript of Dvůr Králové and the Manuscript of Zelená Hora in Memoirs

Abstract: In the memoir literature developed in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century, the Manuscript of Dvůr Králové and the Manuscript of Zelená Hora represented unique figures of memory as works of art and attacked and defended symbols of the historical roots of the Czech nation. In memoirs, in particular by Czech writers and participants in the disputes over the manuscripts, they thus appeared in at least three forms: as a means of national initiation; as a subject of defence that integrated the nation (actually also in the contrasting reflections of some German-Czech authors); finally, after T. G. Masaryk's revelation of their origin, as the basis of the new, critical identity of the Czech nation. Apart from the factual value of these memoirs in comparison with the press, correspondence and other sources, especially concerning private information, attention should also be paid to conflicts between individual approaches to the two manuscripts and their multilayered identities as well as narrative procedures as an instrument to overcome associated conflict points of the past.

Keywords: Manuscript of Dvůr Králové – Manuscript of Zelená Hora – memoir literature – second half of the 19th century – beginning of the 20th century

Rukopisy královédvorský a zelenohorský (RKZ) figurují dnes v širším povědomí v souvislosti se spory o jejich středověký původ, resp. jeho athenaejskou kritikou roku 1886. Cílem přednáškového cyklu Matice české, který se uskutečnil na jaře 2017 při příležitosti dvoustého výročí jejich „nalezení“, bylo naproti tomu osvětlit pozadí těchto sporů, často jen málo známou úlohu, kterou RKZ při formování novodobé české společnosti v 19. století zaujímaly, jako tehdy nejvydávanější a nejpřekládanější česká literární díla, předmět výuky, oslav a uměleckých a dalších zpracování, a jejich rezidua. K tomu se vztahuje rovněž následující příspěvek. Vystoupení Václava Petrboka, Milana Ducháčka a Václavy Kofránkové, kteří na jaře promluví, přinese počátkem roku 2018 monografie Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Studie z recepce v kultuře a umění, připravovaná v nakladatelství Academia.

Značnou oblibu memoárů v závěru 19. století lze spojit s rozvojem publicistiky, oslavující významné muže a ženy

národa, resp. se soudobými reflexemi formování novodobé společnosti a hledáním místa individua v ní vůbec.¹ RKZ se staly jedním ze symbolů národního společenství – zprvu v diskusích a střetech vlasteneckých elit, od třicátých a čtyřicátých let s rozvojem českojazyčných médií a školské výuky postupně i mezi širší veřejností –, roku 1886 však byly označeny za romantické falzum a následně de facto dekanonizovány. Umožňují tak jako významný referenční bod jedinečný vhled do soudobé memoárové literatury přinejmenším ve třech provázaných ohledech. Jejich rozbor může:

a) osvětlit „iniciační“ úlohu literatury při české národní sebeidentifikaci v době „národního obrození“² a její četná opakování;

b) prohlubit poznání skutečnosti, že obrany jejich pravosti nebyly vnímány jako přísně vědecká otázka, nýbrž i jako integrativní prvek české společnosti, její distinkce vůči „cizímu“;

c) ukázat ovšem také starší základy, o něž se mohly po roce 1886 opřít při dalším formování české společnosti jak

¹ Memoárová literatura procházela sice v řadě svých podob (drobných vzpomínkách, stylizaci povídek jako vzpomínek podepřených fakticitou, záznamech a denících apod.) českou literaturou celého 19. století, jako literární žánr se zde však konstituovala zvláště od 60. let 19. století, kdy se objevily *Paměti z mladších let života* Jana Kollára (1863) a současně s nimi i další texty. Roku 1901 konstatoval Václav Flajšhans, že „[m]álo jest knížek, které by se v určitých kruzích inteligence těšily takové oblibě jako memoáry, paměti, zápisky, deníky a jak se ještě takové přímé zprávy autorovy o sobě a svých jmenují“ (FLAJŠHANS 1901). Rostoucí úspěch memoárů vedl nakladatele, aby vhodným kandidátům přímo navrhovali jejich vydání (viz např. TOUŽIL 1906, s. 62). Přesto se množily, vedle kritických postojů k fakticitě těch či oněch pamětí, i stesky na poměrnou chudobu českých memoárů, na skutečnost, že díla významných osobností zůstala nedokončena, pouze ve zlomcích apod. a že se často až přespříliš soustřeďují na dobu dětství proti pozdějším významným dějům národa (FLAJŠHANS 1901; NOVÁK – NOVÁK 1936/1939, s. 814 ad.). Literární hodnota pamětí, patná nejpozději od modernistických reflexivních přístupů k žánru, např. v *Konfesích literáta* Josefa Svatopluka Machara (1901), v očích posuzovatelů naopak zpravidla stála pod jejich cenou historickou.

² MACURA 1995, s. 120n; COOPER 2012.

oslavy „českého“ rukopisového boje v *Athnenaeu*, tak další obrana *RKZ*.

Žádné české umělecké dílo 19. století navíc nedošlo ve vzpomínkách současníků, zvláště spisovatelů, vědců a účastníků rukopisových sporů, stejně široké pozornosti, a to i přesto, že *RKZ* netvoří konstantní motiv memoárů,³ resp. jejich iniciační, integrativní a další funkce se v nich ocitají v konkurenci jiných textů a médií.⁴

V následujících řádcích věnujeme pozornost těmto třem okruhům v memoárové literatuře, dále však i strategiím autorů vzpomínkových děl a strukturálním funkcím, jež v nich *RKZ* plnily. Žánr totiž, jak naznačeno, nabízel spíše než ne-strannou kroniku 19. století možnost spojit veřejné se soukromým, a dodat tak oběma sférám existence i navenek smysl. V souvislosti s tím docházelo k selekci a stylizaci výpovědí o minulosti, které se v té či oné míře, na rozhraní vlastní zkušenosti a optiky nové doby, vymezovaly vůči figurám kolektivního vzpomínání a nově rekonstruovaly kolektivní paměť.⁵ Hledajíc nadosobní smysl života, nabývala často ambivalentní vzpomínka vyhraněných rysů, zároveň znaků, které ji pojily s určitým společenstvím, názorovým proudem, v rovině druhotné sémiotické struktury literárním žánrem apod., a spojovala se přitom s očekáváním a praktickými publika memoárové literatury.⁶

Trojí podoba vzpomínání na Rukopisy

Iniciační úloha Rukopisu královédvorského

Jazyk a literatura se jako médium vlastenecké iniciace v prostředí mnohonárodnostního habsburského státu, která měla spolkové či náboženské rysy,⁷ pochopitelně objevily již ve vzpomínkách na dobu, která nálezu *RK* předcházela – např. František Palacký modelově vyzdvihl prosbu Jana Bakoše roku 1813, aby mu vyložil nesrozumitelná místa v soudobých českých spisech, a svůj tehdejší stud z toho, že toho nebyl schopen.⁸ *RK(Z)* jako literární artefakty v původní češtině ovšem nabízely konkrétnost, jednu z vlast-

ností figur vzpomínání, a vlastenecké iniciace tak katalyzovaly. Tuto jejich funkci dokumentují přímo v době nálezu nadšené autobiografické zápisky Františka Palackého z roku 1819⁹ anebo – již v podobě memoárů jako jedna z prvních prací tohoto typu – dosud vůči iniciačnímu působení *RK* příznačně poněkud nevyhraněné vzpomínky Jana Kollára na jeho jenská studia v desátých letech (*Paměti z mladších let života*, tiskem 1863):

„Jednou dostav od Šafaříka z Prešpurku opisy a zlomky právě tehdaž skrze pana Hanku nalezeného Rukopisu kralodvorského, doručil mi je v obálce zapečetěné mezi vyučováním. Na obálce ale nalézal se přípis od pana Benediktioho, v němž mi nejprve vypravoval cosi o těchto nalezených pokladech, ku konci pak napomínal k věrnosti a k setrvalosti v lásce k národu, v němž jako by o mé národnosti byl pochyboval. Já vzav péro v tom okamžení poděkoval jsem se mu za sdělené poklady, a přislíbil, že za krátký čas přečtené jemu je navrátím. Skončil jsem psaní následující závěrkou:

„Což pak příteli ten hadový chce na konci ocásek: Bud' ty jenom věrný národu – já vždy budu!“

(KOLLÁR 1863, s. 253)

S tím, jak výchovu k zemskému vlastenectví postupně překrýval na minulost orientovaný nacionalismus,¹⁰ zprostředkovávala *RK* stále výrazněji vzdělávací soustava českých zemí a prostřednictvím národně angažovaných učitelů vytvářela prostředí pro národní iniciaci, v níž hrály kulturní a literární hodnoty Hankova nálezu nemalou roli.¹¹ Učitel Karla Václava Raise Josef Wunsch, který údajně nebudil velké nadšení pro českou literaturu, „[j]en oba rukopisy vykládal svěže, vlastenecky a s větší láskou, potom životopis Komenského [...] na základě knížky Zoubkovy“.¹² Významnou roli přitom hrála i četba novin, časopisů a populární literatury s historickými prvky,¹³ jež se rozšiřovala také mezi mládeží. Látky *RK* se dokonce stávaly základem literárních prvotín.¹⁴

³ V dalších se zpřítomňují okrajově, např. v charakteristice Oldřicha Seykory jako „statečn[ého] obránce pravosti Rukopisu královédvorského“ (GUTH-JAR-KOVSKÝ 1929, s. 127), eventuálně jako obecná součást jazyka a jeho ustálených obrátů: „[J]ediný zdál se, mít chuti na ty vrahy“ (FRÍČ 1960, s. 201).

⁴ Zvláště spisovatelé vzpomínali na zážitky, jež představovala pro jejich tvůrčí počátky četba Máchova *Máje* (např. JIRÁSEK 1932, s. 294) či děl současnějších (MACHAR 1984, s. 69n).

⁵ ASSMANN 2001.

⁶ Memoárům se v daném směru ostatně blíží i biografie a svědectví současníků, ať už se jedná o osoby nejbližší (vzpomínky Marie Gebauerové či Alice Masarykové na otce), či vzdálenější (svědectví, jak *RK* zapůsobil na mladého sochaře Václava Levého; ANONYM 1870). Ani hranice mezi memoáry, fejetony, historií apod. není vždy zřetelná. Například *Vzpomínky a úvahy starého vlastence* Jakuba Malého, které obsahují výklady mj. o nálezu *RKZ* a založení Muzea jako o počátku nového rozvoje národního ducha (MALÝ 1872, 24n), představují spíše dějiny obrození podepřené osobní autoritou a objektivizovanými zkušenostmi. K možné klasifikaci memoárů srov. např. VÁLEK 1984, s. 24n.

⁷ Proti Vladimíru Macurovi, který dobově užil příměrů „klubu“ či „tajné společnosti“ (MACURA 1995, s. 119n), akcentoval David L. Cooper paralely náboženské (COOPER 2012, s. 13n), přičemž argumentoval mj. obranou původního slovanského náboženství v *RK*: iniciace se mu tak jevila i jako (zpětná) konverze.

⁸ PALACKÝ 1898, s. 7.

⁹ Srov. PALACKÝ 1898, s. 28–29. Dle starožitého *RK* příznačně zvolili svá vlastenecká křestní jména Václav „Bolemír“ Nebeský, Karel „Slavoj“ Amerling či Václav „Záboj“ Mařík ad.

¹⁰ LENDEROVÁ – JIRÁNEK – MACKOVÁ 2009, s. 182.

¹¹ Srov. PETRBOK, b. d. *RKZ* se objevily ve školních osnovách jako pomůcky pro studium češtiny spolu s Dalimilovou kronikou a Rožmberskými právy prvního roku 1849, třeba říci, že vedle *Písňe o Nibelunzích* a dalších středověkých německých děl (ANONYM 1850, s. 689). Zvláštní roli v jejich popularizaci měly Čelakovského *České čítací knihy* (1852; srov. např. JIRÁSEK 1932, s. 286–287). S *RKZ* se ovšem studenti gymnázií mohli seznámit už v době předbřeznové: např. Václav Nebeský v polovině 30. let 19. století v německém překladu Svobodově (WURZBACH 1869, s. 110), Hermenegild a Josef Jirečkové na počátku čtyřicátých let v knihovně piaristického gymnázia v Litomyšli. Hermenegild Jireček zpětně svoji vzpomínku stylizoval: „Od té doby, co jsme četli Záboje a Jaroslava, pocítili jsme hluboko v srdci svém, že jsme Čechové. Nemluví ani o zápalu, jenž vzbuzen byl básnickými krásami jednotlivých zpěvů“ (JIREČEK 1909, s. 12–13).

¹² RAIS 1934, s. 231.

¹³ Alois Jirásek, který *RK* poznal na přelomu 50. a 60. let 19. století za výlohou broumovského knihkupectví, vzpomínal, že jej vábil ne tolik vlastní text jako Mánesovy ilustrace: ty ovšem prý již vnímal optikou rozvíjejícího se mýtu husitství: „[V]zpomněl jsem si při nich na obrázky, které jsem vídal v Hronově u kupce Vlacha v časopise Erinnerung, na Žižkově narození, na Žižkově smrt. Bylyť jim kresbou tak podobny“ (JIRÁSEK 1932, s. 286).

¹⁴ ŠUSTA 1947, s. 170.

Naopak přímo *RK*, podobně jako přednášená staročestina, nezřídka působil nesrozumitelně a odtažitě, jak dokládají zvláště svědectví starších předběrných generací.¹⁵

Víceступňový školský systém, nezřídka v národnostně rozdílných, tradičnějších vesnických a maloměstských – i otevřenějších prostředích větších měst, ve spojení s vzdělávací rolí rodiny a církve ovšem nutně vedl, pokud jde o figury vzpomínání, ke střetům. Memoáry dokládají, že napětí, v němž se mladí lidé ocitali, patřilo k rozšířeným zážitkům doby:

„Mne toto zaujetí [16. a 17. stoletím] přivedlo dokonce pak k epizodě, jež mohla mítí nemilé následky ve škole. Měli jsme za domácí úkol načrtnouti průběh a následky třicetileté války. Zhostil jsem se ho s vervou a nikoliv bez ambice spisovatelského výkonu, v němž ovšem nechyběla omšena fráze o pochodni v Praze rozžehnuté a po třiceti letech zhašené. Ježto jsem však psal také o hanebnostech ničemného rodu habsburského proti českým evangelíkům, vyvolal jsem tím strnulý běs profesora Bartáka. Vlastní rukou vytrhl úlohu ze sešitu, který jsem musil pak celý přepisovati.“

(ŠUSTA 1947, s. 106)

Příslušná situace posilovala i mezi mládeží, zvláště od 50. let 19. století, národnostní antagonismy, resp. přenášela *RK* jako symbol na jejich průsečík: např. Svatopluk Čech později vzpomínal, že obě památky hrály v rámci středoškolských sporů o úroveň někdejší kultury Němců a Čechů roli a z tohoto důvodu se stávaly předmětem studia, zvláště českých studentů. Svoji vzpomínku stylizoval: „Byli jsme při těch zápasech ve výhodě [...] i větší znalostí věci, neboť kdežto oni pochytili leda sem tam povrchně nějakou námitku z Tagesbota, hltali jsme [...], kde co na obranu této věci, pro nás tehdy nejdůležitější, bylo napsáno.“¹⁶

Identitotvorné funkce měly, jak známo, i početné besedy, umělecké pořady a slavnosti, v jejichž rámci se *RK* v deklamacích, zhudebněných apod. uplatňoval často za výrazného podílu vlastenecké mládeže.¹⁷ Mladí i starší se v rámci vlasteneckých poutí a dalších festivit vydávali i na místo nálezu *RK* do Dvora Králové, resp. do pražského Muzea, kde si mohli rukopis prohlédnout.¹⁸ Memoáry, spolu s dalšími prameny, dokumentují místo *RK(Z)* v síti těchto praktik, zrcadlí význam, který vlastenci příslušným komemorativním aktům přiřkládali, plynulé přechody starších společenských podniků do národně angažovaných oslav (např. divadelní představení dle *RK*, které bylo inspirováno školní výukou, a do jisté míry

překvapilo i pro učitele)¹⁹ i jejich rozvoj a diverzifikaci ve druhé polovině století.²⁰

Obrany Rukopisů jako prostředek formování národní společnosti

„Obrany“ *RKZ* před množící se kritikou jejich podvrženosti, jež do širší české veřejnosti pronikly zvláště s tzv. tagesbotskou aférou na přelomu 50. a 60. let 19. století a ovlivnily i výše zmíněnou komemoraci Hankova nálezu mezi mládeží, popsal Mojmir Otruba jako jeden z převážně autoreferenčních prostředků smelování českého národa ve druhé polovině 19. století.²¹ Neméně výrazně než vědecké a publicistické práce dokumentuje uvedené prostředky memoárová literatura tam, kde *RKZ* brání. Je však třeba uvést, že Otruba neanalyzoval diskurs o obou nálezech v německo-jazyčném tisku, který nezřídka nebyl ani ve vědeckém prostředí a tím spíše v publicistice, resp. memoárech prost nacionální polemiky.²² Ve stylizaci rukopisových obran je tudíž záhodno přinejmenším pracovně rozlišit vedle integrativní také distinktivní identitotvornou složku, utvářenou konkrétně „proti dominantní kultuře, což je typický případ menšin“.²³

Tak učitel a propagátor moderní výchovy Konstantin Antonín Viták, který působil ve Dvoře Králové v napjatých letech vyhlášení dualismu 1865–1868 a sepsal při příležitosti oslav 50. výročí nálezu *RK* historii města, nechal ve svých polodějepisných pamětech sporům o *RKZ* na přelomu padesátých a šedesátých let vystoupit v mytizované podobě, v níž v duchu obran dominovaly sebeočista společnosti v rámci mýtu národa a vyčlenění jeho mravně nedůstojných odpůrců.²⁴

„Brzo však [...] shlukla se bouře nad hlavou Hankovou a Rukopisem [*RK*]. Počali totiž Kuh, Büdinger a Fejfalík pokoušeti se o to, Rukopis za *bídny falzifikát* vyhlásiti; což se jim však nepovedlo. Tento *trojlístek vrhal hanu* na Rukopis a Hanku tak dlouho, že H. cítil se nucena k obhájení *své cti* Davida Kuha [...] r. 1858 zažalovati.“

(VITÁK 1904, s. 336–337; zvyrazňujeme my)

Podobně modelové postupy se nejčastěji objevují příznačně v popisech nadosobních událostí celospolečenského dosahu, kde byli autoři nejvíce vystaveni publicistickému diskursu o *RKZ*.²⁵ Informativněji popsal Viták naproti tomu průběh jubilejní slavnosti ve Dvoře Králové roku 1867, jejímž svědkem byl; referoval např. o úředním výslechu Jana Šafra,

¹⁵ Srov. např. TOMEK 1904, s. 23. Nadšení se tak nepojilo vždy s textem *RK* samým: Josef Šusta sebekriticky vzpomíná, že „Lechové [v jeho školském vlasteneckém literárním pokusu] mluvili na svých poradách s patosem souvěkých úvodníků“ (ŠUSTA 1947, s. 170). Zájem o *RK* převážně jako kulturní fenomén ilustruje i vzpomínka novináře Josefa Vejvary, který se prý ve druhé polovině století ve Dvoře Králové učil na kupce, a když se dozvěděl o Hankově nálezu, vydal se sám pátrat po podobných starožitnostech do podkroví domu, způsobil škodu a z učení byl vyloučen (VEJVARA 1911, s. 90).

¹⁶ ČECH 1893, s. 158; srov. zrcadlově z „německé“ perspektivy MAUTHNER 1910, s. 135.

¹⁷ Srov. ANONYM 1841; SVĚTLÁ 1958, s. 195; obecně ŠIMA b. d.

¹⁸ FRIČ 1957, s. 99 a 137.

¹⁹ ČECH 1899, s. 158; HELLER 1916, s. 58.

²⁰ Srov. např. TOMEK 1904, s. 450.

²¹ OTRUBA 1970.

²² Srov. DOBIÁŠ et al. 2014. Přímou „généiu lži“, na němž stojí český národ, mluvil v souvislosti s *RKZ* již roku 1861 Friedrich Hebbel (HEBBEL 1861, s. 251). Figura se opakovala i později, viz níže.

²³ Srov. ASSMANN 2001, s. 133n.

²⁴ Srov. OTRUBA 1970.

jednoho z údajných svědků nálezů *RK* roku 1817, jehož se sám účastnil.²⁶

Príslušné modely, které se uplatňovaly i proti domnělým i skutečným českým „odpadlíkům“,²⁷ působí nejnápadněji v memoárech z doby, která již *RKZ* vesměs datovala do 19. století, tedy při popisu tzv. realistické kritiky obou nálezů ve druhé polovině osmdesátých let. Jakkoli tu už vlastní otázka autenticity *RKZ* zpravidla nestojí v popředí, obránci, vědci a publicisté zpochybňující středověký původ *RKZ* jsou tu nadále, jako v obranách, posuzování převážně z národně schematizované stránky mravní:

„Vlčka tísnilo, že prof. Masaryk byl hlavou a střediskem kruhu, z něhož vzešla sebevražedná myšlenka, přimknutí k jiné národnosti, kterou Vlček celým svým přesvědčením musel ovšem odsuzovat. A tu se stalo, že prof. M., potkav se s ním v zahradě, mu řekl vesele [...]: Strojíme funus [...] Rukopisům. [...] K tomu se přidružila okolnost, že prof. Gebauer nezpravil o nových svých objevech kolegiálně příslušných kruhů českých, nýbrž vystoupil s nimi v publikaci německé.“

(KRÁSNOHORSKÁ 1928, s. 194)

Výrazy, jež Eliška Krásnohorská volí v jiné vzpomínce („Zle jsem si vytýkala, že jsouc přece nevědomou laičkou, opovažuji se pocitovat nej slabší stín podezření proti památce, která každému srdci vroucně českému byla posvátnou, i nenáviděla jsem ten svůj mlhavý pocit rouhavý“²⁸), dokládají, nakolik ještě v 80. letech 19. století a následně otázka *RKZ* souvisela s původní vlasteneckou iniciací, resp. konverzí, a takto vedla jejich obranu.

K osvětlení distinktivní složky obran, resp. její poměrné blízkosti složce integrativní a jejích specifik, nahlédneme stručně *RKZ* v memoárech německých.²⁹ Zatímco pro cestovatele do Prahy ve 20. a 30. letech 19. století byly památky

zdrojem romantického zájmu,³⁰ který tu a tam přetrvával i dále,³¹ pro německočeského básníka Moritze Hartmanna se již jevily – zrcadlově k české mytologii – jako počátek českého nacionalismu:

„Vydáním tohoto rukopisu, který měl dokázat, že staří Čechové [Czechen] měli jazyk, národnost a konečně literaturu, začíná v Čechách [Böhmen] nový život, který byl na počátku jen jako úzký potůček tichý a skromný, brzy však, třebaže příliš nezmohutněl, tek l dále mnohem hlučněji.“

(HARTMANN 1861, s. 141)³²

Jestliže čeští autoři vnímali čítanky jako prostředek rozvoje národní identity, německočeský autor Fritz Mauthner hovořil o jejich roli při „potlačování německého [národního citu]“.³³ Hojným motivem řady dalších pamětí jsou poukazy na neúplnost české kultury, ba na lži, na nichž se zakládá česká existence.³⁴ V dílčích momentech (např. odsudcích Václava Hanky), ale i v patrně vícevrstevnatosti identit (nostalgický sentiment pro *RKZ*³⁵) a nejednou ve snahách o smířlivý soud po roce 1886,³⁶ se české i německé vzpomínání na *RKZ* překrývají.

Vítězný rukopisový boj jako novodobý mýtus

Pro kritiky *RKZ* v osmdesátých letech a sympatizanty s nimi náležel spor, jak dokládají i jejich paměti, k událostem, o něž také nadále opírali svoji identitu. Příslušná – kritická – iniciace leckdy vykazuje rysy překvapivě blízké zprávám o prvním seznámení s „poklady“ národa v době před rokem 1886, a osvětluje tak příležitostně vystupující spory o to, zda na podvrženost *RKZ* upozornili jako první Češi, či Němci.³⁷ Na čerstvého studenta historie Josefa Šustu zapůsobily iniciačně

²⁵ Porozumění argumentům obran nelze ovšem, vzdor deklarovanému zájmu o ně, přeceňovat (ŠUSTA 1947, s. 195). Zvláště paměti Josefa Václava Friče, jež vznikly v době rukopisových sporů kolem roku 1886, obsahují spíše jen tradiční, žurnalistické argumenty na obranu *RKZ*, zabarvené i proměnou jeho vztahu k Václavu Hankovi, např. „Potřebuje kdo makavějších důkazů o pravosti také, Zelenohorského rukopisu [...]? – Probuň! Kdož roku 1817, kdež i podnes naskytl by se v našich vlastech tak ohromný genius?“ (FRIČ 1957, s. 378).

²⁶ VITÁK 1904, s. 361.

²⁷ Například J. V. Frič obvinil ve svých pamětech v duchu dobových zvěstí Václava Nebeského, že připravil Davidu Kuhovi podklady k tagesbotské kritice, a to proto, „aby vypíchl Hanku z bibliotékářství“ (FRIČ 1960, s. 516).

²⁸ KRÁSNOHORSKÁ 1927, s. 117.

²⁹ Výrazu „německý“ zde užíváme především v jazykovém slova smyslu, při vědomí jeho víceznačnosti.

³⁰ Takto např. August Heinrich Hoffmann, resp. Hoffmann von Fallersleben, známý dnes jako autor německé hymny, ve vzpomínkách na svoji cestu do Prahy roku 1834, na níž se setkal s Karlem Egonem Ebertem, Františkem Palackým, Pavlem Josefem Šafaříkem, Václavem Hankou ad., v knize *Mein Leben* (Můj život, 1868). Třebaže vyslovil jistou distanci k českým partnerům (HOFFMANN 1868, s. 237), uvedl, že v dané době nikdo o *RK* nepochyboval a diskrétně a obezřetně odkázal na pochyby o něm z konce padesátých let. Srov. i GUTZKOW 1875, s. 91.

³¹ Srov. např. paměti německého spisovatele a slavisty Friedricha Bodenstedta *Erinnerungen aus meinem Leben* (Paměti z mého života; BODENSTEDT 1888, s. 414), který sám z *RK* překládal, vyznačující se úctou k Václavu Hankovi a rozpaky z „falza“ *RK*. Pro Gustava Freytaga figurovaly „tajuplné narážky“ na *RK* Ferdinanda Břetislava Mikovce pozitivně jako doklad jeho učenosti, aniž německý spisovatel přímo snižoval význam Hankova nálezů (FREYTAG 1887, s. 577).

³² Sám Hartmann ještě přeložil ve čtyřicátých letech část *RK* do němčiny (*Neuere Gedichte* /Novější básně, 1847/).

³³ Srov. MAUTHNER 1910, s. 132. „My němečtí školáci jsme opouštěli gymnázium, aniž jsme se od učitelů dozvěděli, že ve středověku existovalo německé básnictví. Ale my němečtí školáci jsme se museli čtyři semestry propracovávat českými básněmi [...]. Věděli jsme dokonce, že to jsou padělky, a učitelé to věděli také“ (Tamtéž); za odkaz vděčím Václavu Petrbokovi. Podobně jako Mauthner vzpomínal s odporem na povinnou gymnaziální výuku *RK* v padesátých letech o devět let starší Ludwig Prizbram von Gladona, rakouský novinář, úředník a diplomat narozený v Praze: „Zatímco nás nenechali přečíst jednu jedinou strofu z Písne o Nibelunzích, museli jsme znát nazpaměť Rukopis královédvorský. Kdo by se tehdy bál odvážit vyslovit pochybu o jeho pravosti, tomu by se bylo zle vedlo. Vedli nás v útvaru do Muzea, kde byl za sklem a zámkem uchovávan tento poklad, a uctivě jsme pozorovali pergamenové listy a jejich nálezy“ (PRZIBRAM VON GLADONA 1910, s. 27–28).

³⁴ PRZIBRAM VON GLADONA 1910, s. 28 a pozn. 22.

³⁵ MAUTHNER 1910, s. 132.

³⁶ Například i citovaný Fritz Mauthner usiloval ve svých pamětech o vyváženost soudů: nad „zcela bezcennou“, nacionálně zatíženou epiku *RK* postavil drobnější lyriku. Ocenil své vzdělání v historické jazykovědě, a dokonce se pokoušel s padělatelem do jisté míry souznít. Přitom však kupř. zdůraznil, že důkazy o padělanosti podali Němci.

³⁷ Srov. pozn. 36.

„Věc mne zajímala tím více, že jsem si z Budějovic odnesl v této otázce namnoze jen zcela zmatené výklady obhájců, zčásti z pochybného hájemitví Hattalových povídaček. [...] Úplně jsem ještě sice neporozuměl této bystré studii kritické, ale byl to první dotek s ovzduším, v němž jsem měl vzápětí tak hluboko zakotvití. Víra v Rukopisy, tak důležitý pilíř mého dosavadního názírání na národní dávnověk, spadla se mne takřka naráz, a podobně jako u rozchodu s dětskou vírou náboženskou, prošlo to bez bolestného ořesu, spíše jako cosi samozřejmého. Veškerý ten inventář zvučných hesel [...] se mi takřka neslyšně rozpadal jediným nárazem, a lehkost, s jakou jsem to přijal, dosvědčovala jeho pouze konvenční, nikoliv bytostnou hodnotu.“

(ŠUSTA 1947, s. 195)

Vzpomínku na rukopisový boj v mýtus počátku ve smyslu Rolanda Barthesa přitom převáděla už některá vyjádření kritiků z roku 1886. Tomáš Garrigue Masaryk v *České otázce* (1895) uváděl: „[N]ešlo jen o národní rozum, než i o národní mravnost; přirozeně a docela logicky zahájená takto kritika vedla k revizi celé duchovní organizace národní, až konečně i politické. Ustavily se dva tábory, starovlastenecký a pokrokový“.³⁸ Později, jako prezident, vzpomínal méně vyhrčeně v *Hovorech* s Karlem Čapkem³⁹ a ještě smířlivější postoj byl vlastní dalším vzpomínkám.⁴⁰

Zřejmě nejvyhrčenější případ oslavné mytizace rukopisového sporu představuje vzpomínkový soubor Jana Herbena *Boj o podvržené Rukopisy* připravený k 25. výročí athenaejské kritiky roku 1911.⁴¹ Jakkoli nelze odhlédnout od obnovy sporů v této době, jež vedla mj. k tragické sebevraždě archeologa Josefa Ladislava Píče 19. prosince 1911, a sám tento soubor pů-

sobí různorodě (zvláště patrná je distance Jaroslava Golla od daných oslav⁴²), perspektiva pořadatele Herbena, mytizující obránce i kritiky a přímo se prolínající s texty přispěvatelů, vystupuje už z titulní válečné metafory a přívlastku, vyčlenění otázky RKZ z nadnárodních souvislostí⁴³ a výroků, kupř. že RKZ „nikdy nebyly všeobecně uznávány za pravé od mužů učenných“.⁴⁴ Starších Masarykových slov a svých předchozích prací Herben využil i ve vlastních, jinak informačně cenných pamětech roku 1935: „Rukopisy byly kámen, o nějž se rozrážely dva světy. Objevila se mladá generace, která měla vyšší vědecké vzdělání a vyšší mravní ideály, která měla v sobě kus světovosti proti provincialismu, vlastenectví proti vlastenčení.“⁴⁵ Obránci zde i jinde nabývali nezřídka bizarních podob.⁴⁶

Pro kritičtější, vědecky aktivní představitele starších generací započala, jak naznačují memoáry, konfrontace s R(K)Z nezřídka už před rokem 1886. Ve sporu o RKZ se totiž od šedesátých let množily a prohlubovaly argumenty v neprospěch RKZ a sílily vnitřní pochyby.⁴⁷ Výmluvná jsou svědectví o existenci periferních společenství, v nichž pravost RKZ nebyla dogma.⁴⁸ Albín Bráf a další vzpomínali na odhalování skrytých pozic k RKZ v osmdesátých letech.⁴⁹ Augustu Sedláčkovi tak byli sice „cizí“ kritikové jako Julius Feifalik „směšné postavy, protože všechna česká inteligence v rukopisy věřila,“ a jeho pochyby se týkaly nejvýše stáří RZ, ale „Šemberovy námitky otrásl [...] věrou. [...] Šembera [...] znal pravidla české řeči a slohu a [...] v té příčině se mu vyrovnali snad jeden nebo dva v české společnosti“.⁵⁰ Obhájci RK(Z) ovšem v duchu svých politických afilací v rámci modelu obran přece nezřídka napadali pozice, z nichž vystupovala athenaejská kritika – protějškem zmíněného Herbenova souboru byly ještě čtvrtstoletí po roce 1886 i staronové výtky pokleslosti a národní odrodilosti kritiků⁵¹ – a obhajovali své „vlastenecké“ jednání.⁵²

Zatímco již generace moderny v devadesátých letech vnímala kritiku RKZ jako iniciační moment vlastního uměleckého směru, ač se v ní orientovala omezeně a věcný zájem

³⁸ MASARYK 1895, s. 164.

³⁹ ČAPEK 1990, s. 107.

⁴⁰ Srov. např. HILBERT 1926; URZIDIL, c. p. ADLER 2010, s. 17. Po vědecké stránce usilovala o objektivitu, se zohledněním „pravdy“ obhájců RKZ, zvláště pojednání Josefa Hanuše (např. HANUŠ 1906).

⁴¹ Publikace obsahuje příspěvky Jana Herbena, Jaroslava Golla, Jindřicha Vančury, Josefa Krále, Jiřího Polívky, T. G. Masaryka, Josefa Truhláře a dobové materiály (mj. text Karla Tůmy, jehož Herben začlenil mezi obháje RKZ a demonstroval na něm jejich účinný slovník: např. „koterie“ kolem T. G. Masaryka, její „zběsilá skepse“ zasahující do „upřímných srdcí“; TŮMA 1911, s. 56n).

⁴² Historik zdůraznil lítost z odchodu Jana Gebauera, a aby alespoň zčásti vyhověl „přání redakce“ (GOLL 1911, s. 26), připojil anekdotu, jež dokládala jeho vlastní přerod pod vlivem „důvod[ů] rozhodn[ých]“, totiž nové vědy, a zopakoval své argumenty. Sám spor vnímal jen jako minulost, a zalitoval, že do nových národních střetů přinesl málo kultury. Přitom vítězství realistů omezil na vědeckou rovinu, a spíše než příkoří, jehož se jim roku 1886 dostalo, zdůraznil své pochopení pro obránce, kteří pozbývali, „co bylo kusem národní víry“ (GOLL 1911, s. 25).

⁴³ „Nemluvě o cizích jako Feifalikovi, roku 1877 vystoupil s útokem vídeňský prof. Vojtěch Šembera, roku 1879 brněnský prof. Ant. Vašek“ (HERBEN 1911, s. 4). Herben přitom čerpal ze staršího rukopisového diskursu, který mj. marginalizoval zahraniční kritiku, také jinde deklaroval neumělost padělatelů, analogeticky úvahám obránců o filologické nezpůsobilosti Václava Hanky, apod.

⁴⁴ HERBEN 1911, s. 3.

⁴⁵ HERBEN 1935, s. 89.

⁴⁶ Srov. i MACHAR 1984, s. 222.

⁴⁷ Srov. DOBIÁŠ et al. 2014.

⁴⁸ Kupříkladu J. S. Machar takto vylíčil hospodu U Tomáše na pražské Malé Straně v kruhu Jakuba Arbesa (MACHAR 1984, s. 266). Podle Jana Herbena roku 1885 většina redakce *Národních listů* kolem Gustava Eima již v pravost RKZ nevěřila (HERBEN 1935, s. 250).

⁴⁹ BRÁF 1922, s. 16.

⁵⁰ SEDLÁČEK 1997, s. 84.

⁵¹ Např. Herbenem citovaný TŮMA 1911.

⁵² Takto, z pozice autority vlastenecké české vědy, popsal situaci např. historik Václav Vladivoj Tomek, jehož spor roku 1886 donutil vystoupit deklarativně na obhajobu pravosti RK: vycházejí ze schématu rukopisových obran, označil za vlastního iniciátora sporu Jana Gebauera, proti němuž vystoupil Josef Kalousek (TOMEK 1905, s. 462). Spor a vlastní účast rekapituloval lapidárně (své tehdejší články nemá při ruce a osvědčení o pravosti RK napsal z uložení muzejního výboru) a uzavřel generačně, aniž se vyjádřil k výsledku, útokem na pouhý politický cíl T. G. Masaryka: „[K]e Gebauerovi připojil se profesor filozofie Masaryk pužený pouhou ctižádostí, nemaje dokonce žádných odborných vědomostí, hledaje toliko dosažení jakéhos náčelnictví mezi odpůrci starších učenců českých“ (TOMEK 1905, s. 463). Podobně, a to i vůči vystoupení roku 1911, viz ČELÁKOVSKÝ 2004, naopak obranně GEBAUER 1903 ad. K soudobým ideovým sporům ve vztahu k RKZ srov. BLŮMLOVÁ – JIROUŠEK 2004.

o spor dále slábl,⁵³ zvláštní kapitolu představují vzpomínky potomků kritiků a na druhé straně mladších obránců *RK(Z)*. První, jako Marie Gebauerová či Alice Masaryková, nezřídka podřídili vlastní perspektivu obraně odkazu předků, mj. proti výtce nízkých pohnutek.⁵⁴ Druhý uvedený korpus, z větší části obtížně přístupný či vůbec nevydaný,⁵⁵ spojuje diskurs rukopisových obran s útoky na realistickou kritiku roku 1886, podpořenou – jako ostatně už v prvorepublikových pojednáních Františka Mareše a jeho stoupenců o *RKZ* – osobní zkušeností mj. iniciace či vědecky a lidsky nízkých praktik odpůrců,⁵⁶ s cílem zachovat odkaz obránců proti „oficiální“ vědě. Protagonistou *Vzpomínek na boj za vědeckou pravdu* Ladislava Matouška, které vyšly strojopisně v autorově exilu v Chicagu roku 1958, jsou konsekventně *RKZ*, hájené tradičně a převážně laicky,⁵⁷ ba jako politikum; autorova vlastní zkušenost se naproti tomu ocitá na okraji vyprávění.

„Akce Masaryk-Gebauerova rozpoltila český národ. [...] Zatímco stará generace používala ušlechtilých metod, kterým se vyučila od mužů rázu Palackého a Riegra, vnesla mladá skupina do boje metody sofistiky a dialektiky, které snad by bylo možno [...] používat v bojích politických, ale které jsou nedůstojné a nevhodné pro boj vědecký.“

(MATOUŠEK 1958, s. 28)

Vzpomínání na *Rukopisy* jako konstrukční prvek memoárů

„Co se Rukopisu královédvorského týče, náležel Svatopluk Čech mezi nevěřící. Na gymnáziu byl tehda RK arci ještě obligátní četbou jakožto dokument pravosti nade všechnu pochybnost povznesené, naše pak Květova ‚staročeská mluvnice‘ měla RK za jeden z hlavních svých pramenů a pilířů; ale někteří z nás, zejména Svatopluk Čech, Otakar Hostinský, pisatel těchto řádků a snad jiní ještě septimáni a oktáváni považovali jej nikoli snad na základě polemických spisů Dudíkových a Fejfalíkových, kterých jsme vůbec do podrobností neznali, nýbrž na základě vlastního uvažování a přemýšlení za apokryf, za padělek, aspoň pokud se týče času nebo doby jeho vzniku.“

(HELLER 1916, s. 58)

„Avšak pro Rukopis královédvorský byli bychom podnikli všechno na světě. Vždyť víte, čímž tehdáz byl každému Čechu. A také nám v konviktě byl skutečným palladiem, naší největší chloubou a nejpádnější zbraní proti německým soudruhům, kdykoliv se začali vychloubati duševní povýšeností svého národa nad naším. Ve mnohém jiném jsme museli, aspoň v duchu, s bolestí uznat správnost jejich důvodů; ale byla jedna zbraň, která nám vždy pomáhala z tísně: drahocenný rukopis. Před tím se přece hluboce uklonil a z něho překládal sám velmistr básnictví německého. Němečtí soudruzi, pokud si publicistických projevů všímali, měli ovšem pohotově jízlivou námitku podvrženosti; ale jestliže některý vytasil se s výtkami Büdingerovými, Fejfalíkovými a jiných popěračů pravosti, zasypali jsme ho [...] spoustou protidůvodů.“

(ČECH 1899, s. 158)

Nejen modelovost vzpomínek, nýbrž i příležitostně napětí mezi nimi, jako v citovaných výročích Serváce Bonifáce Hellera a Svatopluka Čecha, dosvědčují, že *RKZ* jako figura vzpomínání vystupovaly v memoárech selektivně, kontextualizovaně a stylizovaně („Paměť si [...] počíná rekonstruktivně. Minulost se v ní neuchovává jako taková, nýbrž je soustavně reorganizována proměňujícími se referenčními rámci přítomnosti.“)⁵⁸ Kladou vedle potřeby ověřit přesvědčivost a informační hodnotu toho kterého postoje k *RKZ*, přenášeného do minulosti, především otázku po principech jeho zakotvení v memoárových dílech, ve spojení s proměňujícím se rukopisovým diskursem, resp. diskursy v průběhu doby, pozici a postojů autora, případně jeho autoritou a komunikačními strategiemi, konečně literární strukturou příslušných pamětí (mezi faktograficky přesnými díly, vycházejícími pokud možno z pramenů, „autohagiografiemi“ a literárními autostylizacemi).

Memoáry mohou ovšemže posloužit jako jeden z pramenů, obsahujících soukromé informace (tuto rovínu autoři ostatně sami vyzdvihovali, užívajíce starších zápisků, dopisů ad.);⁵⁹ mimoto nabízejí, ve srovnání s dalšími prameny, „vnitřní“ pohled na události;⁶⁰ jejich věcnou hodnotu tu naopak ovlivňují selektivní⁶¹ a stylizační postupy založené i na

⁵³ Srov. ŘEZŇKOVÁ 2004, s. 196n. K reflexím této generace, dorůstající v osmdesátých letech, srov. např. GEBAUEROVÁ 1926, s. 220; KVAPIL 1932, s. 136n; KREJČÍ 1989, s. 85 a 137; KARÁSEK ZE LVOVIC 1994, s. 12. V pozdějších výročních a příležitostných vzpomínkách, např. Jaroslava Hilberta ke čtyřicátému výročí rukopisové kritiky, či Josefa Knapa, který se s *RKZ* setkával jako zaměstnanec Knihovny Národního muzea, zpravidla oba nálezy vystupují už bez výraznějších hodnotících prvků, sentimentalizovaně (HILBERT 1926), jako „dobrodružství“ (KNAP 1983, s. 132) apod., a až Miroslav Ivanov v *Tajemství RKZ* (1969), ale i v *Utajených protokolech aneb Geniálním podvodu* (1994) problematiku *RKZ* opět dramatisoval.

⁵⁴ GEBAUEROVÁ 1926; MASARYKOVÁ 1994.

⁵⁵ Zvláště vzpomínky Jana Vrzalíka, fond Jana Vrzalíka v Památníku národního písemnictví v Praze.

⁵⁶ Srov. např. MAREŠ 1931, s. II.

⁵⁷ Kupříkladu filologii Antonína Vaška spojil Matoušek přímo s námitkami Josefa Dobrovského (MATOUŠEK 1958, s. 26).

⁵⁸ Srov. ASSMANN 2001, s. 41–42. Již Otakar Fischer konstatoval, uvažuje o memoárech: „Vzpomínka toho, jenž zaznamenává své memoáry, bývá zakalena, přístupují nové tendence, aktuální zájmy, úmysly směřující k budoucnu, a básník nemá oně úcty k faktům, oně nepodplatné spravedlnosti, oně, zbožnosti k ‚bezvýznamnému‘, jež bádajícímu duchu a zvláště filologovi platí za kardinální ctnosti“ (FISCHER 1914, s. 211).

⁵⁹ Např. FRIČ 1957, s. 99.

⁶⁰ RANDÁK 2006.

⁶¹ Součástí tohoto pohledu je ovšem i zamlčení či marginalizace událostí. V našem případě zůstávají zpravidla stranou pozornosti menší přítomnosti *RK* v později zapomenutých společenských podnicích, nápadné jsou však i přehlížení či zkrakování protivníků (např. paměti J. V. Friče, jakkoli postupují obranně, se starším sporům o *RKZ* většinou vyhýbají, kritikové v nich vystupují spíše mimoděk, kupř. Julius Feifalik jako syn „národního našeho odpůrce“ Feifalika a „převrh[ý] podezříváče pravosti Rukopisu královédvorského“, FRIČ 1960, s. 267; srov. FRIČ 1960, s. 401, 1963, s. 435 a 456), eufemismy k postupům vlastní strany, např. pokud jde o aktéry roku 1886 (srov. HÝSEK 1922), počiny obránců *RKZ* za druhé světové války (MATOUŠEK 1958, s. 31) apod. Významné informace se současně neobjevují vždy přímo (teprve náhled do Poklopova dějepisu, jehož formativní roli na své někdejší historické vědomí, představu o prvofadem historickém postavení slovanských Čechů ve světě a jeho konstanty v minulosti, zmiňuje Josef Svatopluk Machar, ozřejmuje potenciální význam *RKZ* pro dorůstajícího básníka; MACHAR 1984, s. 34).

časovém odstupu.⁶² Pozornost ovšem zaslouží i druhý život autority jejich tvůrců. Například na – vůči diskursu obránců nikoli kontrastní – informaci z paměti Albína Bráfa, že agresivitu rukopisového boje roku 1886 vyprovokovaly Masarykův úvod ke Gebauerovu rukopisovému pojednání a lingvistovo pojednání samo, zatajené některým členům *Athenaeae*, spolu s „nihilistickým“ postojem redaktora,⁶³ opírali svůj výklad o Masarykovi Viktor Dyk, Karel Kramář⁶⁴ ad.⁶⁵ Bráfovu fakticitu naopak zpochybňoval a na nečasovost jeho soudu poukazyval Miloslav Hýsek.⁶⁶

Memoáry tak ovšem, ve spojení s různými historickými narativy, zrcadlí také vícevrstevnost identit svých autorů; v případě *RKZ* dokonce nad svoji jedinečnou faktografickou hodnotu. Jako se v nich před rokem 1886 prolínaly různé momenty iniciace, z nichž pouze jeden představovaly „národní“ *RKZ*, nezřídka v nich nalezná realistická kritika jen dílčí echo. Příklad nabízí Antal Stašek, který se sice s touto kritikou identifikoval, ovšem jako autor rozepsaného hrdinského eposu *Záboj*:⁶⁷ „Chopil jsem námětu toho a zpracoval jej způsobem *od Rukopisu zcela odlišným* v dlouhé epické básni. Hlavní osoba děje neměla s rukopisným hrdinou *nic společného, jen jméno*. Ale koncem konců, byly *myšlenka a dějepisný její podklad přece vzaty z Rukopisu*“.⁶⁸ Roli ve vzpomínce tak hrály vlastní, *Athenaeu* předcházející pochyby,⁶⁹ i příklon k Zábojovi, „osvoboditel[i] pokořeného národa a ujařmené vlasti“.⁷⁰ Také jiní autoři spojili vzpomínání na *RKZ* s předvídaním kritiky jejich autenticity.

„Otázkou, kdo by asi mohl být původcem básní *RK* hlavy jsme si [...] nelámali, zůstávajíce vyřízením této otázky budoucnosti. Hanku považovali jsme za neschopna takového díla, Lindova Jaroslava ni téhož básníka Záři nad pohanstvem jsme ještě neznali, Svoboda byl nám pouhým překladatelem *RK* a Jungmann patriarchou nade všechno podezření vyvýšeným. [...] Leč to nebylo naší starostí, to bylo, jak jsme soudili, problémem budoucnosti.“

(HELLER 1916, s. 60)

Příslušné střety perspektiv vrací konečně i otázku stylizace a estetiky memoárové literatury jako potenciálně interdiskursivního fenoménu, který překračuje politické proudy a obsahuje symbolické výrazové formy, „skrže než kultury popisují sebe samé a imaginují si alternativní skutečnosti“,⁷¹ tedy i místa umělecké literatury vedle věcně vzpomínkových, odborných textů usilujících *RKZ* jako figury vzpomínání nekonfliktně vyložit. Zatímco část vzpomínek zapojuje *RKZ* epitety a metaforami, často náboženské povahy, do bojů národa („svátost“, „palladium“)⁷² a odpůrce označuje za „kacíře“,⁷³ zesilující vyprávění rétoricky a perspektivou „veřejnou“,⁷⁴ jiné, nezřídka po boku prvního typu, přinášejí perspektivu soukromou, např. úvahy o smyslu vlastního konání, a k jejímu širšímu, a to i veřejnému smyslu směřují spíše tradičními vypravěčskými postupy, tedy expozicí přítele, odpůrce, překážek apod.

„Že však také jsem dovedla o vlastní újmě se pouštět do pŕtky jako bojovný kohout, míchat se do věci, které jsem nerozuměla, jednati dle návodu cizího a ne z přesvědčení vlastního, namířiti přeháleně a přestřeliti: o tom jsem se k nepospěchu svému poučila, když r. 1886 profesori Gebauer a Masaryk zahájili spor o pravost *Královédvorského rukopisu*.“

„Když pak [...] ke mně přišel V. Vlček se Zákrejsem, pak i Ferdinand Schulz a všichni stejně horovali o naši literární povinnosti k obraně nejdražšího slovesného pokladu, přesvědčili i mě úplně, že i já jsem dlužna k osvědčení všeobecnému přidatí vyznání své veršem nebo prózou. Přijala jsem tuto na mne vloženou povinnost a vykonala ji britkým článkem v *Ženských listech* a básněmi *Českému dávnověku*, uveřejněnými v *Zlaté Praze* a pak v knize *Na živé struně*.“

(KRÁŠNOHORSKÁ 1927, s. 117–118)

Závěr

V rozvíjející se memoárové literatuře druhé poloviny 19. a počátku 20. století představovaly *RKZ* jako umělecké dílo a napadaný a hájený symbol historických kořenů českého ná-

⁶² Bylo tak kupř. zjištěno, že Alois Jirásek napsal paměti s historiografickou cenou, ovšem některými omyly (HLADKÝ 2000) a že strohé a objektivizující líčení osobního života Aloise Jiráka v jeho pamětech neodpovídá svědectví korespondence, a pokud jde o daný postup, jedná se nejen o časový odstup, nýbrž i záměr díla (SOCHOROVÁ 2015).

⁶³ BRÁF 1922, s. 17n.

⁶⁴ KRAMÁŘ 1937, s. 92n.

⁶⁵ Způsob, kterým Masaryk vedl rukopisový boj, vyložili jako ukvapený, sebestředný a poškozující národ: zatímco Bráf by byl údajně uvítal věcnou diskusi („Lze říci, že ten nešťastný, opravdu provokativní úvod měl hlavní vinu, že se hádka o pravost rukopisu vyšinula z kolejí věcného vědeckého sporu“; BRÁF 1922, s. 18), Kramář, usiluje ve vztahu k *RKZ* o smířlivý postoj, přímo nečasově, jakoby s autoritou svého minulého postoje, spojil kritiku národních dogmat a realistů do jednoho celku (KRAMÁŘ 1937, s. 80).

⁶⁶ HÝSEK 1922.

⁶⁷ STAŠEK 1964, s. 332n.

⁶⁸ STAŠEK 1964, s. 333; zvýrazňujeme my.

⁶⁹ Příslušná část Staškových vzpomínek, jež obsahovala i autobiografickou zmínku, že pisatel nevěřil v autenticitu *RKZ* již v době gymnazijních studií, tedy v druhé polovině 50. let 19. století, a v postoji ho utvrdil Alois Vojtěch Šembera a Jakiv Golovackij [sic] (STAŠEK 1964, s. 333) s několika připojenými „důkazy“, se objevila již roku 1910 příznačně ve sborníku na oslavu Masarykových šedesátin.

⁷⁰ Srov. STAŠEK 1964, s. 333. Stašek ostatně roku 1889, kdy se seznámil s T. G. Masarykem, požádal mladšího autora o posouzení svého *Záboje* a Masaryk jej důkladně provedl (srov. HÝSEK 1937).

⁷¹ Srov. ERLI – NÜNNING 2005, s. 189.

⁷² KRÁŠNOHORSKÁ 1927, s. 118. Srov. vůbec směřování některých prací za jevovou skutečnost: „*Trosky*, [...] kynuly mi v kraj mně neznámý, dojísta divuplný, v kraj Benešem Hermanovem proslavený, po jehožto návštěvě celý školní rok soužila mne neukojitelná touha. Kdož mi tu podivnou touhu vysvětlí?“ (FRIČ 1957, s. 99).

⁷³ STAŠEK 1964, s. 334.

⁷⁴ „[N]abyl jsem *skalopevně* přesvědčení o *bezpečné* pravosti *vzácných* těch pokladů *naší* starobylosti“ (FRIČ 1957, s. 137; zvýrazňujeme my).

roda jedinečnou figuru vzpomínání, propojující sféru soukromou a veřejnou. V souvislosti s tím v memoárech, zvláště spisovatelů a účastníků rukopisových sporů, vystupovaly přinejmenším ve třech podobách: jako prostředek národní iniciace; předmět obran, jež integrovaly národní kolektiv (a to vlastně i v kontrastních reflexích některých německočeských autorů); jako základ nové, kritické identity českého národa. Vedle faktografické hodnoty těchto memoárů ve srovnání s tiskem, korespondencí a dalšími prameny, zvláště pokud jde o informace soukromého rázu, zaslouží pozornost střety jednotlivých přístupů k RKZ a vícevrstevnost identit v nich a narativní, umělecké postupy jako nástroj překonávání spojených konfliktních bodů minulosti.

Seznam použité literatury:

- ADLER 2010:** ADLER, H. G. *Die Dichtung der Prager Schule*. Wuppertal: Argo, 2010.
- ASSMANN 2001:** ASSMANN, JAN. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha, Prostor 2001. Přel. Martin Pokorný.
- ANONYM 1841:** ANONYM. [Depeche]; *Ost und West* 5, 1841, č. 48, 25. 3., příl. *Prag*, s. 192.
- ANONYM 1850:** ANONYM. Erlaß des Ministers des Cultus und Unterrichts vom 30. August 1849. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaisertum Österreich*, 1849 [1850], s. 684–699.
- ANONYM 1870:** ANONYM. Václav Levý. *Národní listy* 10, 1870, č. 120, 2. 5., s. 1.
- BLÜMLOVÁ – JIROUŠEK 2004:** BLÜMLOVÁ, Dagmar – JIROUŠEK, Bohumil (edd.). *Čas pádu Rukopisů. Studie a materiály*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Historický ústav ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2004.
- BODENSTEDT 1888:** BODENSTEDT, Friedrich. *Erinnerungen aus meinem Leben*. Berlin: Allgemeiner Verein für deutsche Litteratur, 1888.
- BRÁF 1922:** GRUBER, Josef (ed.). BRÁF, Albín. *Paměti 1*. Praha: Vesmír, 1992.
- COOPER 2012:** COOPER, David L. *Mystifications and Rituals Practices in the Czech National Awakening. An National Council for Eurasian and East European Research Paper*. Washington: NCEEER, 2012.
- ČAPEK 1990:** ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- ČECH 1893:** ČECH, Svatopluk. *Druhý květ*. Praha: Vladimír Čech, 1893.
- ČELAKOVSKÝ 2004:** VELEK, Luboš – VELKOVÁ, Alice (edd.). ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Moje zápisky. 1871–1914*. Praha: Scriptorium, 2004.
- DOBIÁŠ 2014:** DOBIÁŠ, Dalibor et al. *Rukopisy královédvorský a zelenohorský a česká věda (1817–1885)*. Praha: Academia, 2014.
- ERLL – NÜNNING 2005:** ERLL, Astrid – NÜNNING, Ansgar. *Literatur und Erinnerungskultur. Eine narratologische und funktionsgeschichtliche Theorieskizze mit Fallbeispielen aus der britischen Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts*. In: OESTERLE, Günter (ed.) *Erinnerung, Gedächtnis, Wissen. Grundzüge einer kulturwissenschaftlichen Gedächtnisforschung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, s. 185–210
- FISCHER 1914:** FISCHER, Otokar. O účasti umělecké tvořivosti v literárně historickém bádání. *Lumír* 42, 1913/1914, s. 209–215, 255–260.
- FLAJŠHANS 1901:** FLAJŠHANS, Václav. *Memoiry. Národní listy* 41, 1901, č. 176, 28. 6., příl. *Hlídky literární*, s. 1.
- FREYTAG 1887:** FREYTAG, Gustav. *Erinnerungen aus meinem Leben*. Leipzig: Hirzel, 1887.
- FRIČ 1957:** CVEJN, Karel (ed.). FRIČ, Josef Václav. *Paměti 1*. Praha: SNKLHU, 1957.
- FRIČ 1960:** CVEJN, Karel (ed.). FRIČ, Josef Václav. *Paměti 2*. Praha: SNKLHU, 1960.
- FRIČ 1963:** CVEJN, Karel (ed.). FRIČ, Josef Václav. *Paměti 3*. Praha: SNKLHU, 1963.
- GEBAUER 1903:** GEBAUER, Jan. *Hattaliana. Listy filologické* 30, 1903, s. 354.
- GEBAUEROVÁ 1926:** GEBAUEROVÁ, Marie. *Rodinné vzpomínky na Jana Gebauera*. Kladno: J. Šnajdr, 1926.
- GOLL 1911:** GOLL, Jaroslav. [Jaroslav Goll nám píše]. In: HERBEN, Jan (ed.). *Boj o podvržené Rukopisy. Zpomínky po 25ti letech*. Praha: Pokrok, 1911, s. 24–27
- GUTH-JARKOVSKÝ 1929:** GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav. *Paměti 1. Doby mládí – doby štěstí 1. Doby mládí. 1861–1867*. Praha: Hejda & Tuček, 1929.
- GUTZKOW 1875:** GUTZKOW, Karl. *Rückblicke auf mein Leben*. Berlin: A. Hofmann & Co., 1875.
- HANUŠ 1906:** HANUŠ, Josef. Padesátiletá diskuse o Rukopisy. *Listy filologické* 33, 1906, s. 109–135, 211–251.
- HANUŠ 1911:** HANUŠ, Josef. (ed.) *Rukopisové zelenohorský a královédvorský. Památka z 19. věku*. Praha: Jan Otto, 1911.
- HARTMANN 1861:** HARTMANN, Moritz. *Bruchstücke revolutionärer Erinnerungen*. In: WALESRODE, Ludwig (ed.). *Demokratische Studien*. Hamburg: Otto Meißner, 1861, s. 137–215.
- HEBBEL 1903:** HEBBEL, Friedrich. *Sämtliche Werke 10*. Berlin: Behr, 1903.
- HELLER 1916:** HELLER, Servác. *Z minulé doby našeho života národního, kulturního a politického. Upomínky a zápisky 1*. Praha: Český čtenář, 1916.
- HERBEN 1911:** HERBEN, Jan (ed.). *Boj o podvržené Rukopisy. Zpomínky po 25ti letech* (Praha: Pokrok)
- HERBEN 1935:** HERBEN, Jan. *Knihy vzpomínek*. Praha: Družstevní práce, 1935.
- HLADKÝ 2000:** HLADKÝ, Ladislav. První díl Z mých pamětí Aloise Jiráka jako historický pramen. In: FETTERS, Aleš (ed.). *Alois Jirásek dnes. Sborník přednášek z literárně vědního semináře konaného 24.–26. května 1996 v Hronově*. Hronov: Občanské sdružení KRUH, 2000, s. 48–54.
- HOFFMANN 1868:** HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, August Heinrich. *Mein Leben. Aufzeichnungen und Erinnerungen 1*. Hannover: Carl Rümpler, 1868.
- HÝSEK 1922:** HÝSEK, Miloslav. K rukopisnému boji v Bráfových pamětech. *Čas* 32, 1922, č. 123, 28. 5., s. 1–2.
- HÝSEK 1937:** HÝSEK, Miloslav. Doslov. In: HÝSEK, Miloslav (ed.). STAŠEK, Antal. *Záboj. Epická báseň*. Praha: ČAVU, 1937, s. 209–218.
- JIREČEK 1909:** JIREČEK, Hermenegild. *Rozpomínky z mládí. Kosmův syn, biskup Zdik*. Vysoké Mýto: vlastním nákladem, 1909.
- KARÁSEK 1994:** DUPÁČOVÁ, Gabriela – ZACH, Aleš (edd.). KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Vzpomínky*. Praha: Thyrsus, 1994.
- KNAP 1983:** KNAP, Josef. *Bez poslední kapitoly*. Řím: Křesťanská akademie – Velehrad, 1983.

- KOLLÁR 1863:** KOLLÁR, Jan. *Spisy 4. Cestopis druhý a Paměti*. Praha: I. L. Kober, 1863.
- KRAMÁŘ 1937:** KRAMÁŘ, Karel. *Paměti*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1937.
- KRÁSNOHORSKÁ 1927–1928:** KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Co přinesla léta*. Praha: Vaněk a Votava, 1927–1928.
- KREJČÍ 1989:** KREJČÍ, František Václav. *Konec století. Výbor z pamětí*. Praha: ČS, 1989.
- KVAPIL 1932:** KVAPIL, Jaroslav. *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*. Praha: Orbis, 1932.
- LENDNEROVÁ – JIRÁNEK – MACKOVÁ 2009:** LENDNEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009.
- MACURA 1995:** MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H, 1995.
- MACHAR 1984:** MACHAR, Josef Svatopluk. *Konfese literáta*. Praha: ČS, 1948.
- MALÝ 1872:** MALÝ, Jakub. *Vzpomínky a úvahy starého vlastence*. Praha: J. S. Skřejšovský, 1872.
- MAREŠ 1931:** MAREŠ, František. *Pravda o Rukopisech zelenohorském a královédvorském, jak se jeví z dokumentárních fotografií a z poznámek k nim připojených*. Praha: Vlastním nákladem, 1931.
- MASARYK 1895:** MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. Praha: Čas, 1895.
- MASARYKOVÁ 1994:** MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1994.
- MATOUŠEK 1958:** MATOUŠEK, Ladislav. *Vzpomínky na boj za vědeckou pravdu 1*. Chicago: Vlastním nákladem, 1958.
- MAUTHNER 1918:** MAUTHNER, Fritz. *Erinnerungen*. München: Otto Müller, 1918.
- NOVÁK – NOVÁK 1936/1939:** NOVÁK, Arne – NOVÁK, Jan V. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: R. Promberger, 1936–1939.
- OTRUBA 1970:** OTRUBA, Mojmír. *Mýtus a ritus. Pokus o sémantickou interpretaci obran pravosti RKZ. Česká literatura 18, 1970, s. 213–277*.
- PALACKÝ 1898:** PALACKÝ, František. *Korespondence a zápisky 1*. Praha: ČAVU, 1898.
- PETRBOK b. d.:** PETRBOK, Václav. „Tohle bláznivé studium jednoho zfalšovaného dokumentu.“ *Rukopisy a čítanky středních škol v Čechách v letech 1820 až 1918*. In: DOBIÁŠ, Dalibor (ed.). *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Studie z recepcí v umění a kultuře*. Praha: Academia (v tisku).
- PRZIBRAM VON GLADONA 1910:** PRZIBRAM VON GLADONA, Ludwig. *Erinnerungen eines alten Oesterreichers 1. Erinnerungen eines alten Oesterreichers*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1910.
- RAIS 1934:** RAIS, Karel Václav. *Vzpomínky 2*. Praha: Československá grafická unie, 1934.
- RANDÁK 2006:** RANDÁK, Jan. *Životní světy, paměti a jejich interpretace*. In: SEKYRKOVÁ, Milada (ed.). *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha: Národní technické muzeum, 2006, s. 79–89.
- ŘEZNÍKOVÁ 2004:** ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Libri, 2004.
- SEDLÁČEK 1997:** SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha: Argo, 1997.
- SOCHOROVÁ 2015:** SOCHOROVÁ, Magdaléna. *Litomyšlské období Aloise Jiráska v privátní korespondenci s Marií Podhajskou. Paměti a korespondence jako dva typy narativních pramenů*. České Budějovice 2015. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita. Pedagogická fakulta.
- STAŠEK 1964:** STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*. Praha: SNKLU, 1964.
- SVĚTLÁ 1958:** SVĚTLÁ, Karolina. *Výbrané spisy Karoliny Světlé 6. Časové ohlasy: Láska k básníkovi; Časové obrázky; Ohlasy roku 1848; Z našich bojů; Miláček lidu svého*. Praha: SNKLHU, 1958.
- ŠIMA b. d.:** ŠIMA, Karel. *Festivní kultura spojená s Rukopisy. Rukopis královédvorský mezi dynamikou měšťanské společnosti a kulturou romantického nacionalismu*. In: DOBIÁŠ, Dalibor (ed.). *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Studie z recepcí v umění a kultuře*. Praha: Academia (v tisku).
- ŠUSTA 1947:** ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství. Vzpomínky 1*. Praha: Melantrich, 1947.
- TOMEK 1904–1905:** TOMEK, Václav Vladivoj. *Paměti z mého života 1–2*. Praha: František Řivnáč, 1904–1905.
- TOUŽIL 1906:** TOUŽIL, Gustav. *Paměti F. F. Šamberka a hrst vzpomínek*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1906.
- TŮMA 1911:** TŮMA, Karel. *Jedva byl zaplašen tento mrak...* In: HERBEN, Jan. (ed.). *Boj o podvržené Rukopisy. Zpomínky po 25ti letech*. Praha: Pokrok, 1911, s. 56–60.
- VÁLEK 1984:** VÁLEK, Vlastimil. *K specifčnosti memoárové literatury*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984.
- VEJVARA 1911:** VEJVARA, Josef. *Dvě žurnalistické kapitoly*. In: *Půl století Národních listů 1860–1910: Almanach*. Praha: Národní listy, 1911.
- VITÁK 1902–1904:** VITÁK, Konstantin Antonín. *Paměti starého učitele-vlastence, persekucí postiženého 1–2*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1902–1904.
- WURZBACH 1869:** WURZBACH, Constant. *Nebeský, Wenzel*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich 20*. Wien: K. u. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1869, s. 109–112.

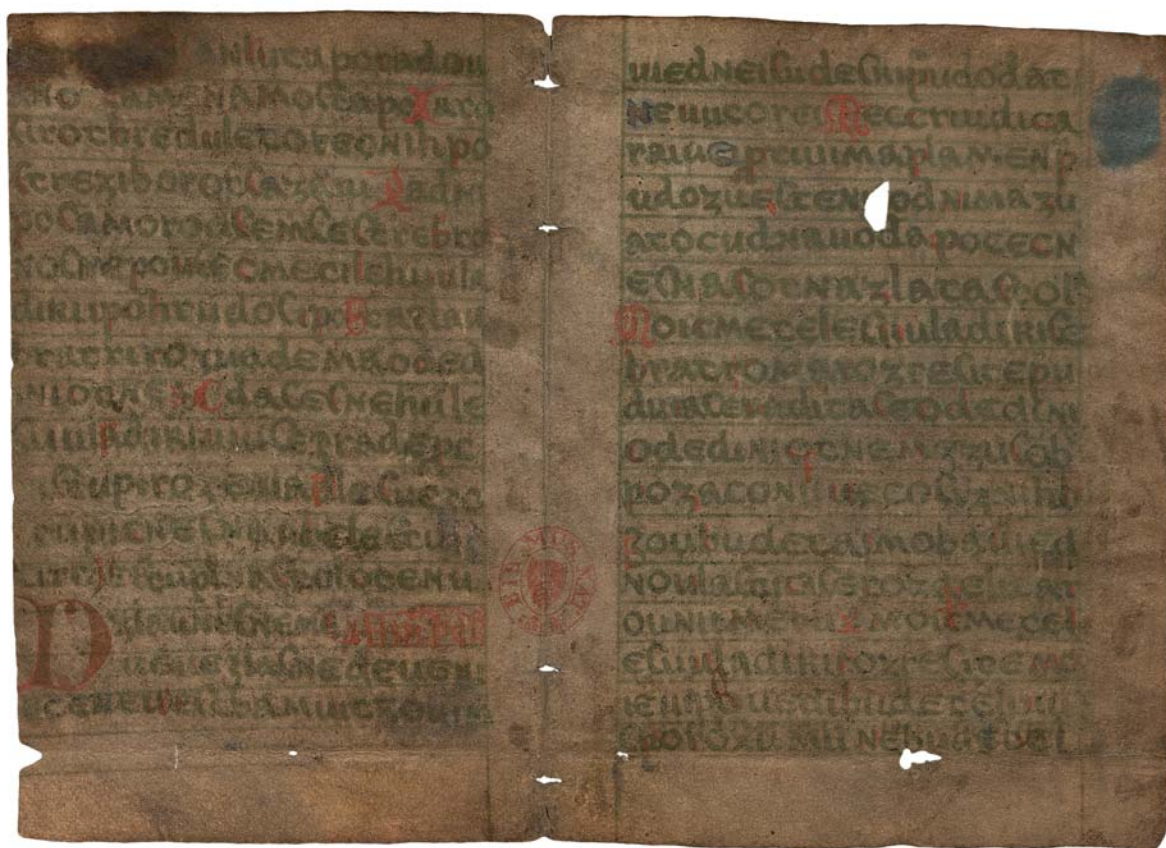
PhDr. Dalibor Dobiáš, Ph.D.

Oddělení pro výzkum literatury 19. století

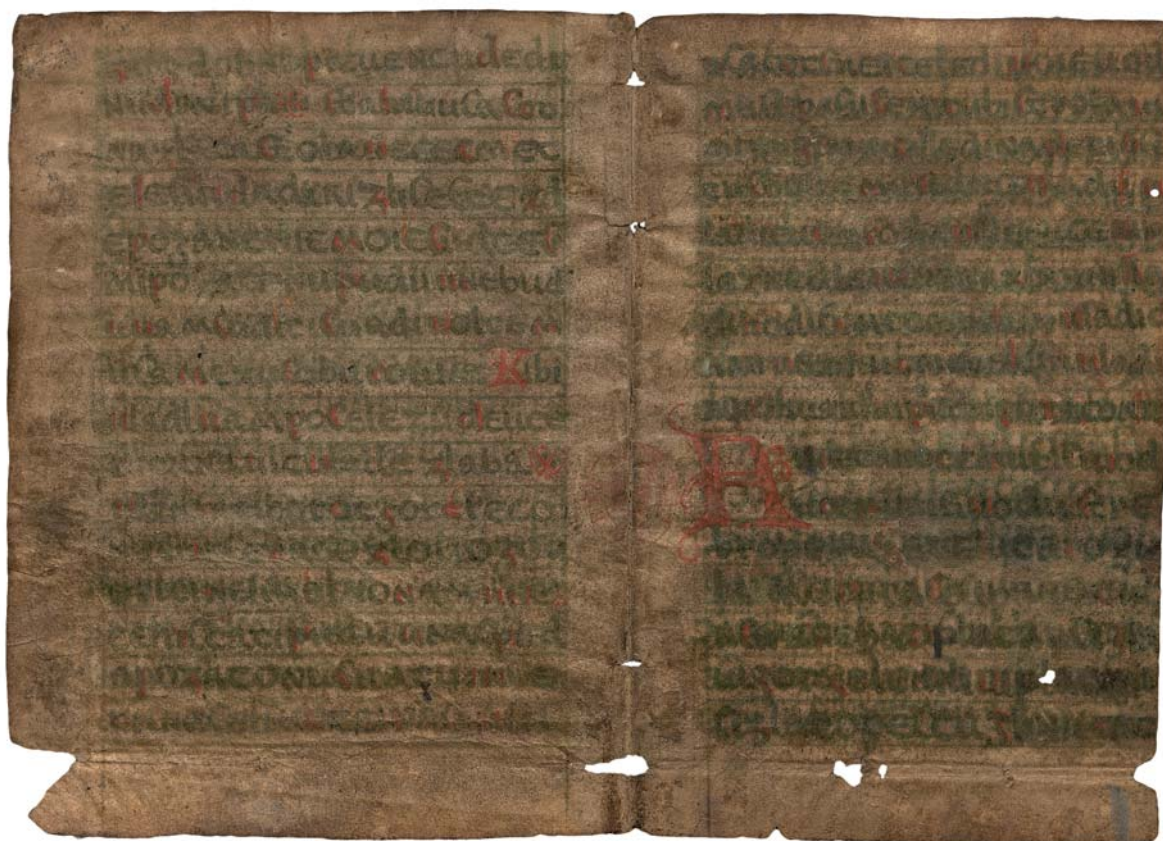
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i

Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1

dobias@ucl.cas.cz

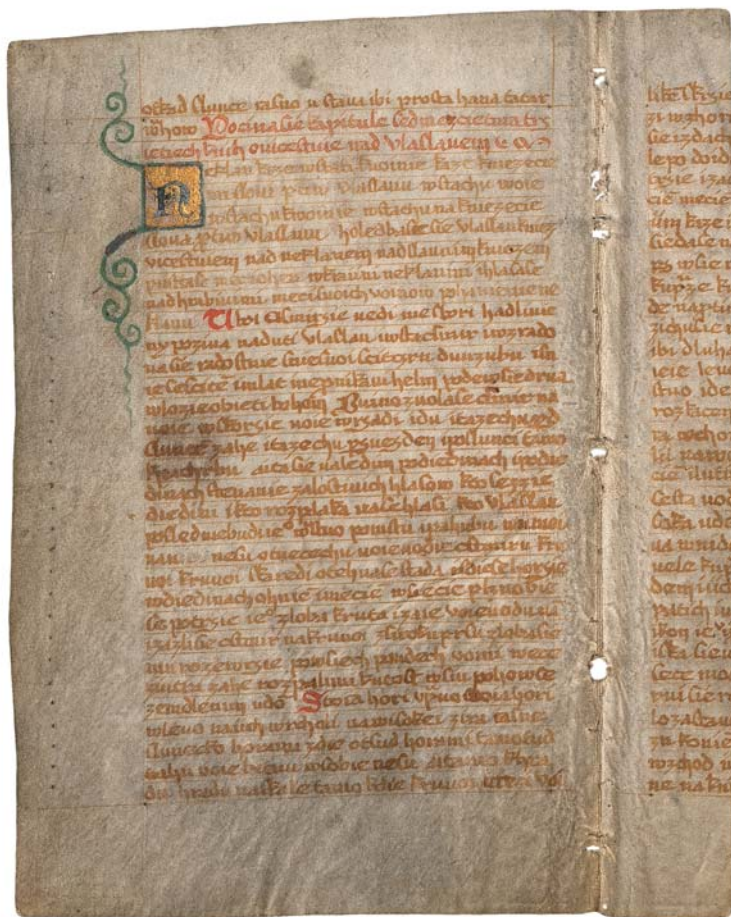

Obr. 1. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 A b 1 a, Rukopis zelenohorský, 1. polovina 19. století, ff. 2v (iniciála D a údajný kryptogram „V. Hanka fecit“) a 3r. Foto: Kryštof Vanča.

Obr. 2. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 A b 1 a, Rukopis zelenohorský, 1. polovina 19. století, ff. 4v a 1r (iniciála A). Foto: Kryštof Vanča.

Obr. 3. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 A b 6, Rukopis královédvorský, 1. polovina 19. století, fol. 7v (iniciála N) a proužek fol. 2r. Foto: Kryštof Vanča.

Obr. 4. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 A b 6, Rukopis královédvorský, 1. polovina 19. století, ff. 3v (iniciála N) a 6r. Foto: Kryštof Vanča.